

JOŽEF KOGOVŠEK

GREGOR CEVC, LJUBLJANA*

Le dobra dva meseca, preden so Francozi že v tretje zasedli Ljubljano, se je v ljubljanskem Krakovem na številki 34 rodil 9. marca leta 1809 ob pol osmi zjutraj Jožef Kogovšek.¹ Pol stoletja pozneje, leta 1859, je v Ljubljani tudi umrl.

Prvo polovico 19. stoletja obsega torej življenje slikarja, ki mu je bilo usojeno, da je delal v senci večjih in pomembnejših mojstrov in je bil zato pozabljen. Življenje, ki je bilo večji del ujeta v ozek pas hiš pod grajskim hribom, je steklo iz predmestnega Krakovega v Kapucinsko predmestje, od tam v Rožno ulico, na Stari trg, v Florijansko, pa spet na Stari trg. Vmes so se zvrstili dnevi študija na Dunaju, očetova smrt, rojstva otrok in dolga vrsta let, za katera ne vemo, kod je Kogovšek hodil in slikal.

O Kogovšku so le poredko zapisali besedo ali dve. Še v prejšnjem stoletju sta ga omenila kot slikarja prve polovice stoletja Maks Pleteršnik v *Zgodovini umetnosti pri Slovencih*² in Peter pl. Radics v *Umetelnosti in umeteljni obrtnosti Slovencev*,³ medtem ko ga Ivan Kuljevič-Sakcinski ne omenja. To je dovolj nenavadno, saj ne poroča le o velikih umetnikih, ampak se je spomnil vsaj z vrstico tudi manj pomembnih, od Kogovška nič boljših slikarjev. V spominih je omenil Kogovška kot svojega učitelja Ivan Franke.⁴ Prvi in edini, ki je o Kogovšku zbral nekaj življenjskih podatkov in omenil štiri njegove slike, je bil Viktor Steska,⁵ ki je slikarja pri tem uvrstil med Langusove učence. Ob Kogovšku — krajinarju se je z mimogrede navrženo opazko pomudil France Mesesnel v članku o slovenskem krajinarstvu devetnajstega stoletja,⁶ ob njegovem portretnem delu pa Rajko Ložar

* Članek je seminarska naloga iz leta 1973. — Opomba uredništva.

¹ »1809, am 9ten März um 1/2 8 Uhr, Krakau 34, Joseph, (starši:) Bartholome Koglouscheg Polir & Elisabeth Klementzin«. Geburtsbuch der Pfarr Tyrnau in Laibach angefangen am 1ten März fortlaufend bis 25. August 1812, N° 4, p. 37. Župnijski arhiv župnije Trnovo.

² Maks Pleteršnik, Slovenci, *Slovanstvo*, 1874, p. 197.

³ Peter pl. Radics, Umetelnost in umeteljna obrtnost Slovencev, *LMS*, 1880, p. 52.

⁴ »V višji gimnaziji sem se nekaj mesecev učil risati pri slikarju Kogovšku, ki je svoje čase obiskoval dunajsko akademijo. Ta je bil jetičen in je živel s svojo ženo v največjem pomanjkanju, ker radi boleznii ni več mogel delati. Večkrat mi je pripovedoval o svojem sošolcu Kuppel-Wieserju, katerega je imel v veliki časti. Po Kogovškovi smrti sem se pozneje oprijel Kurza Goldensteina...« Stanko Vurnik, Spomini Ivana Franketa, *ZUZ*, III, 1923, p. 33.

⁵ Viktor Steska: *Slovenska umetnost, I., Slikarstvo*, Prevalje 1927, p. 228; id., Kogovšek Josip, *SBL*, I, 1925/1932, p. 489.

⁶ France Mesesnel, Slovensko krajinarstvo v 19. stoletju: Zgodovinski pregled, *GMDS*, XX, 1939, pp. 534—410. Citiram po ponatisu v: France Mesesnel *Umetnost in kritika*, Ljubljana 1953, p. 119: »Kar vemo o Jožefu Kogovšku kot krajinarju, temelji na edini sliki v Strahlovi zapuščini. Če je res Kogovškova, nam predstavlja slikarja kot premalo samostojnega učenca nizozemske tradicije, da bi ga sploh mogli uvesti v razvoj 19. stoletja.«

v *Kulturnih problemih slovenske umetnosti*.⁷ V *Slovenski umetnosti* ga na kratko omenja Emilijan Cevc⁸ in v katalogu Strojave razstave Ksenija Rozman.⁹ Večje pozornosti slikarju, ki je bil navsezadnje eden redkih na slikarski akademiji šolanih Slovencev svojega časa, naša umetnostna zgodovina ni posvetila.

Slikarjev oče Jernej Kogovšek je hišo in poklic podedoval po svojem očetu, zidarju in polirju Jerneju Kogovšku,¹⁰ poročenem z Uršulo, rojeno Perko. Okoli leta 1785 se je oženil s tedaj trinajstletno Elizabeto Klemenc (rojeno 12. oktobra 1772¹¹), hčerjo zelenjavarja Jurija Klemenca in Elizabete, rojene Vertič. Kmalu potem je dobil prvega sina Tomaža (1785).¹² Triindvajsetleten je bil leta 1789 v popisu župljanov (*Status animarum*) v Trnovem zapisan kot samostojen družinski oče na številki 12, kjer je živel z ženo, taščo in mladoletno, slaboumno sestro Uršulo.¹³ Potem so se vrstili otroci: Pavel (1791), Jožefa (1794), Jernej (1796) in drugi, vse do Jožefa (1809).¹⁴

Po odhodu Francozov je sklenila avstrijska oblast na novo odmeriti davke. Ob tej priložnosti so popisali vse ljubljanske obrtnike. Iz popisa zvemo, da je bilo leta 1815 v ljubljanskem Krakovem samo osem gospodarjev premožnejših od Jožefovega očeta, »posestnika in zidarskega polirja«; spadal je v tretji davčni razred, za kar je moral odriniti

⁷ Rajko Ložar, *Kulturni problemi slovenske umetnosti*, DS, XL, 1931, p. 425: »V romantičnem intermezzu... naše slikarstvo vegetira med najrazličnejšimi vplivi (Kogovškovi portreti močno spominjajo na nemški romantični portret kakega J. Oldacha)...« Reproducirani portret Moža pred pokrajino z jezerom z nemškim portretom nima dosti skupnega.

⁸ Emilijan Cevc: *Slovenska umetnost*, Ljubljana 1966, p. 162.

⁹ Ksenija Rozman: *Mihael Stroj*, Narodna galerija, Ljubljana 1971, p. 9, [rk].

¹⁰ Imeni Jernejevih staršev izvemo iz vpisa v krstno knjigo ob rojstvu njegove sestre Uršule: »1774 21. October: Krakau 49, Ursula fil. leg. Bartholomei Kogouscheg murary, et Ursula Perkin Conj. Geburts und Taufregister der Dommppfarr von 5ten Jänner 1771 bis 5ten Oktober 1791, p. 48. Župnijski arhiv župnije sv. Nikolaja, Ljubljana.

Podatek o tem, da je imel oče hišo gl. v: Vladimir Fabijančič — *Knjiga ljubljanskih hiš in njih stanovalcev*, VI (Krakovo), rkp. »po domače pri Kogovšku — 1782—1802 Krakovo 12: zidar Jernej Kogovšek (Kogauscheg, Kogouscheg); 1805—1833 Krakovski nasip 34: Jernej Kogovšek; 1840 Luka Mlaka«.

¹¹ »1772 12. October, Krakau 4, ... nata et eodem diem bapta est Elisabetha fil. leg. Georgij Klemenz fructum venditoris, et Elisabethae Vertizhin Conj.« Geburts und Taufregister der Dommppfarr von 5ten Jänner 1771 bis 5. Oktober 1791, p. 26. Župnijski arhiv župnije sv. Nikolaja v Ljubljani.

¹² »1785 15. December, Krakau 12, Thomas (oče:) Bartholme Kogouscheg, (mati:) Elisabeth Klementz«. Taufbuch bey der PfarrKirche St. Ioanis Baptae. in Tyrnau seit 6ten Iuny bis 16. 9-ber 1792, N° 1, p. 54. Župnijski arhiv župnije Trnovo.

¹³ »Status Animarum N° 1, Anno 1789 (pod hišno številko 12:) Jerni Kogouscheg P. f., Elisa, Elisab. Clemenzic, Ursula P. f. soror (debilis); Aetas: (zapovrstjo:) 23, 18, 52, 13.« Župnijski arhiv župnije Trnovo.

¹⁴ Paul: 1791 24. Jänner, ... Taufbuch N° 1, p. 106; Josephine: 1794 28. 7-ber, ... Taufbuch N° 2, p. 40; Bartholme: 1796 23. August, ... Taufbuch N° 2, p. 78; Maria: 1798 12. Februar, ... Taufbuch N° 3, p. 17; Martin: 1799 8ten 9-ber, ... Taufbuch N° 3, p. 73; Mathäus: 1801 13ten 7-ber, ... Taufbuch N° 3, p. 123; Franciscus: und Elisabeth (Zwillinge): 1803 10ten 9-ber, ... Taufbuch N° 3, p. 185; Catherina: 1807 24. 7-ber, ... Taufbuch N° 4, p. 10. Župnijski arhiv župnije Trnovo.

vsako leto dva goldinarja.¹⁵ Kot uglednega in imovitega moža ga najdemo leta 1820 tudi med zastopniki devetega okraja (Krakovsko predmestje) pri guvernerjevi komisiji za oskrbovanje ubogih. Da je nekaj veljal, dokazuje tudi, da mu je ljubljanski magistrat poslal razpis za popravilo pri cerkvi sv. Petra¹⁶ in da je bil ključar trnovske župne cerkve, kar je ostal do leta 1826.¹⁷ Ko je bil v nevarnosti obstoj župnije, je podpisal skupaj z županom in »rihtarjem« več prošenj, med temi eno, ki je šla do samega cesarja, ki se je prav tedaj mudil v Ljubljani na kongresu Svete allanse.¹⁸

To so bila že leta, ko je hodil Jožef v šolo. V zlati knjigi trnovske trivialke, kamor je magistrat leta 1807 kljub nasprotovanju šolske občine nastavljal učitelja Jerneja Kosa, najdemo med nagrajenci za leto 1820 tudi Jožefa Kogovška.¹⁹ K taki odliki je nekaj gotovo pripomogel očetov ugled, saj srečamo jeseni istega leta med učenci c. k. Glavne vzorne šole (*k. k. Muster-Hauptschule*), na katero je prestopil, Jožefa le med »cvajtarji«.²⁰ Tudi prihodnje leto je ostal le med srednjimi učenci, družčino pa mu je delal brat Janez, ki je pozneje postal knjigovodja in s katerim sta si ostala vedno zelo blizu, tako da je bil Janez tudi boter Jožefovih otrok. Leta 1824 sta zadnjič sedela skupaj v šolskih klopih in obiskovala še poseben risarski razred, v katerem se je bil pet let poprej pripravljaj na slikarsko pot tudi Mihael Stroj.²¹

Nato arhivski podatki o Jožefu za štiri leta presahnejo. Spet spregovore šele 5. maja 1829, ko se je vpisal na dunajsko Akademijo upodabljalajočih umetnosti (*Akademie der vereinigten bildenden Künste*)

¹⁵ Pod Krakovskim predmestjem: »Kokauscheg Bartl, Krakau 34, Inh. und Maurerpollier,« tretji davčni razred, davek 2 goldinarja. Gewerbs Leute — Vorstädte Laibachs 1815, Cod. XX/3, p. ni, MALj.

¹⁶ 7. X. 1820 je ljubljanski magistrat razpisal licitacijo za popravilo strehe levega zvonika pri cerkvi sv. Petra. Obrtniki so morali lastnoročno podpisati prejem razpisa. Med zidarji: zidarski mojster Ignatz Prager in polir Jernej Kogovšek. Reg I, fasc. 151, konv. 273, fol. 58. MaLj. — Za podatek se moram zahvaliti dr. Damjanu Prelovšku.

¹⁷ Ivan Vrhovnik: *Trnovska župnija v Ljubljani*, Ljubljana 1933, p. 391, p. 417.

¹⁸ Ivan Vrhovnik: o. c., p. 366. Poleg tega o Kogovškovem očetu tudi na straneh 236 in 382.

¹⁹ »Nach geendetem Sommer Curse 1820 verdienten an der Trivial Schule in der Vorstadt Tirnau folgende Schüler mit Schulpreisen belohnt zu werden: In der obern Abtheilung: ... Kogouschek Joseph.« Slovenski šolski muzej, razstavna zbirka, skupina zlatih knjig, inv. št. 424. Za pomoč pri iskanju podatkov se najlepše zahvaljujem.

²⁰ »Classification der Schüler an der kaiserl. königl. Muster-Hauptschule zu Laibach nach geendetem Sommer-Curse 1820: Dritte Schul-Classe, Zweite Fortgangs-Classe: Kogouscheg Joseph v. Laibach.« Hkrati pa v: »Zweite Schul-Classe: Kogouscheg Joseph v. Laibach.« Eden od obeh Jožefov bi moral verjetno biti v resnici Janez. NM, inv. št. 9287. Podobno po poletnem semestru 1821 spet med srednjimi učenci: »Kogouscheg Johann v. Laibach, Kogouscheg Joseph v. Laibach.« Šolski muzej, inv. št. 1423/1. Po poletnem semestru 1823 spet oba med srednjimi učenci, Šolski muzej, inv. št. 1423/2, po poletnem semestru 1824 pa tudi v »Zeichen-Classe«, NM inv. št. 9287.

²¹ Ksenija Rozman: *Mihael Stroj*, Narodna galerija, Ljubljana 1971, p. 11, [rk].

kot »Kogouschek Joseph aus Laibach in Illirien gebürtig Sohn eines Maurerpollier.«²²

Na Dunaju si je Jožef našel stanovanje na Leimgrube, Kanalgasse št. 92, in takoj začel obiskovati šole. Zimski semester leta 1830 je študiral krajinarstvo, na drugem oddelku pa še slikanje figuralnih kompozicij (*Historien Malerey*), risanje cvetlic, grafiko, modeliranje ter kiparstvo.²³ Razen zadnjega je vse semestre na tem oddelku opravil z odliko. Pozimi 1831/32 sta mu umrla mati in oče.²⁴ Jožef je popustil študij, se verjetno vrnil v Ljubljano ter tu ostal vse leto 1832.

Na Dunaj se je vrnil šele leta 1833. Poleg že začetega študija je začel leto pozneje z risanjem po antičnih vzorih (*Zeichnen bey den Antiken*) v skupini profesorja Leopolda Kupelwieserja.²⁵ Tudi tokrat se je izvrstno izkazal. Kaj več o njegovih dunajskih letih ne vemo: niti tega ne, kdo ga je pri študiju podpiral, niti tega, s kom se je na Dunaju srečeval.

Nato spet izgubimo vsako sled za potmi Jožefa Kogovška. Ne kaže, da bi bil študijsko popotoval kam čez meje avstrijske krone — kakor sta potovala na primer Langus ali Stroj —, saj ni ohranjena kaka njegova prošnja za izdajo potnega lista, pa tudi njegova dela ne razkrivajo, da bi videl tujino, recimo Italijo, ki je bila tedaj za slikarje še vedno zelo vabljiva.

Šest mladostnih let med leti 1834 in 1840 je zavitih v temo. Nadaljnja meglena ugibanja nam deloma razjasnita dva podatka. V januarju leta 1840 je Kogovšek naslikal tri portrete neznane ljubljanske družine. Na vse tri se je samozavestno podpisal: »*Pinx. Jos. Kogouschek, Jänner 1840*«, le na enem je ime meseca izpustil. Dve leti pozneje, 1. marca 1842, pa je zaprosil ljubljanski magistrat, naj ga razreši skrbništva za hčerki brata Mateja, »ker je zaradi svojega poklica zdaj tu,

²² »Protokoll der die k. k. Akademie der bildenden Künste in Wien frequentierenden Schüler vom Jahr 1797 bis 1850: Kogouschek Joseph aus Laibach in Illirien gebürtig Sohn eines Maurerpollier daselbst, 19 Jahre alt katholischer Religion wohnt an der Laimgrube Kanalgasse Nr. 92; 5. Mai 1829.« Arhiv dunajske Akademije upodablajočih umetnosti, zv. 7, fol. 238. Vse podatke z Dunaja je posredoval dr. Walter Cerny, za kar se mu toplo zahvaljujem.

²³ »Protocoll der frequentierenden Schüler im Landschaftsfache an der k. k. Academie der bildenden Künste 1822 bis 1841; Classification: Winterkurs 1830: 1, Sommerkurs 1830: 1, Sommerkurs 1831: 1, Winterkurs 1833: 1, Sommerkurs 1833: 1, Winterkurs 1834: 2.« Arhiv dunajske akademije upodablajočih umetnosti, zv. 26, fol. 11, 35.

²⁴ »1831 6. Dec., Krakau 34, (umrl:) Bartholma Kogouscheg Maurer Pollier; 1832 28. Jänner, (umrla:) Elisabetha Klemenz.« Sterberegister der Pfarr Tynau angefangen den 1ten September 1812 beendet 18. December 1835, p. 76 in p. 80. Zupniški arhiv župnije Trnovo, Ljubljana.

²⁵ »Protocoll Zeichner bey den Antiken 1834—1843 geführt vom Professor Kupelwieser; Classification: Winterkurs 1834: 1. Arhiv dunajske Akademije upodablajočih umetnosti, zv. 38, fol. 12.« Protokoll der Schüler für: Historien Malerey und Zeichnenkunst, Blumen Malerey, Graveurk, Modelleurk, Bildhauerei vom Winterkurs 1823 bis Sommerkurs 1833; Classification: Sommerkurs 1830: 1, Winterkurs 1830: 2, Sommerkurs 1831: 2, Sommerkurs 1833: 1.« Arhiv dunajske Akademije upodablajočih umetnosti, zv. 29, fol. 13.

zdej tam.«²⁶ Kogovškov namig »zdej tu, zdej tam« dopušča misel, da je moral večkrat s trebuhom za kruhom. Kakšen je bil odgovor gosposke in kakšna je bila slikarjeva usoda do leta 1846, ne vemo.

1. marca 1815. leta sta pričakala ljubljanski usnjarski mojster Jakob Kalčič²⁷ in njegova žena Marija, rojena Pirk, drugega otroka — hčerko Marijo.²⁸ Enaintrideset let pozneje, leta 1846, so prinesli h krstu k sv. Jakobu v Ljubljani njeno nezakonsko hčer Ano.²⁹ Kot krstnega botra so vpisali Janeza Kogovška, brata našega slikarja; pozneje so dopisali v krstno knjigo pod rubriko: oče, ime »*Jos. Kogovschek, Historienmaler*«. A že čez dobro leto so krstili drugega Marijinega nezakonskega otroka, Jožefa.³⁰ Ko je ta otrok ob letu umrl, je župnik že lahko vpisal tudi uradno, da je umrl za mrzlico Jožef, sin Jožefa Kogovška, portretnega slikarja. Mater Marijo so ob prvem detetu vpisali kot deklo, ob drugem pa se ji je poklic izboljšal v »šviljo«.

Takšno življenje je bilo soseski gotovo v spotiko in najbrž med malo-meščanskimi Ljubljančani tudi slikarskim naročilom ni bilo v prid. Tako je zaprosil 15. januarja 1848 Kogovšek na magistratu za dovoljenje za poroko ter dobil 19. januarja pritrdilen odgovor.³¹ A poroka se je zavlekla skoraj do pomladi. Šele 5. marca sta se v ljubljanski šent-jakobski cerkvi poročila »Jožef Kogovšek, stanujoč v Kapucinskem predmestju 18, sin rajnih zidarja Jerneja Kogovška in Elizabete Kogovšek, slikar« in Marija Kalčič, dekla s Starega trga 69.³²

²⁶ »Joseph Kogouschek, Landschaftsmaler, Onkel der Weisen Cecilia und Antonia Kogouschek (hčerki brata Mateja), ...seinen Obliegenheiten als Vormund nicht entsprechen kann, indem er sich vermög seines Berufes bald da bald woanders befindet...«, zato je prosil, da ga razrešijo varuških dolžnosti. Dopis mesta ali magistrata z dne 3. marca 1842, Register I, fasc. 496, fol. 9 in 20 MALj. Podatek je posredoval dr. V. Valenčič, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

²⁷ Poročila sta se 24. novembra 1811. Traungsbuch der Pfarr St. Jacob in Laibach, N° 1, p. 111. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana. Tu in v krstnih knjigah navajajo Kalčiča, kot da je »Lederermeister«, medtem ko zvemo v obrtnih knjigah, da z usnjem trguje: »Kaltschitsch Leonhard, Markt 81, Lederhändler«, Gewerbs-Leute, XX/1, p. 27, MALj.

²⁸ »1815 1. März, Altermarkt 69«, Geburts und Taufbuch der Stadtpfarr St. Jacob No 3, p. 11. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

²⁹ »1846 11. Juli, Rosengasse 117, Anna, (oče:) Jos. Kogovschek, Historienmaler (vpisano pozneje), (mati:) Maria Kalzhizh«, Geburts und Taufbuch der Stadtpfarr St. Jacob in Laibach seit 11. April 1846 bis 15. Jänner 1856, p. 3. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

³⁰ »1847 24. Nov., Rosengasse 111, (oče ni vpisan, mati:) Maria Kalzhizh, Netherin«, Geburts und Taufbuch der Stadtpfarr St. Jacob in Laibach seit 11. April 1846 bis 15. Jänner 1856, p. 22. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

³¹ »Joseph Kogouscheg, Porträt und Landschaftsmahler hier bittet untern 15. Jänner 1848 um Ertheilung des Eheconsenses. ...zurückgestellt, dass gegen dessen vorhabende Verehelichung politischerseits kein Anstalt obwalte. Laibach 19. Jänner 1848«, Register I fasc. 537, fol. 90, MALj.

³² »Joseph Kogouscheg, Porträt und Landschaftsmaler in der Vorstadt Krakau No 34 1809 am 9. März geb., (stanujoč:) Kapuziner Vorstadt 18«, in »Maria Kaltschitsch aus Laibach in Pfarr St. Jacob am Alten Markt No 69 geboren 1815 am 1. März, (poročena:) 5. März 1848«, Traungsbuch der Stadtpfarr S. Jacob in Laibach, p. 105. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

Zdaj so se začeli za Kogovška hudi časi. Najprej mu je 20. marca 1848 umrl sin Jožef,³³ potem pa je v letu po rojstvu hčerke Antonije³⁴ za dalj časa zbolela žena Marija. Za slikarja, ki gmotno najbrž ni bil na trdnih nogah, je moralo biti plačevanje prispevkov za bolnišnico hudo breme.³⁵ Pa nesreč še ni bilo konec. V letu 1851 mu je pobrala bolezen tudi preostala otroka. Najprej so pokopali Ano, ki je umrla 18. marca, nato pa je 27. aprila podlegla napadu božjasti Antonija.³⁶ Takrat je slikarjeva družina prebivala na Starem trgu številka 19.

Podatkov, ki bi nam pomagali razplesti nit nadaljnjega slikarjevega življenja, potem spet zmanjka. Pač, ohranjen je popisni list ljudskega štetja iz leta 1857, ki ga je izpolnil Kogovšek sam.³⁷ Iz njega izvemo, da je živel akademski slikar Jožef Kogovšek z ženo Marijo, nečakinjo Pavlino in leta 1853 rojeno hčerko Marijo na Florijanski 12. Traglični prizvok dodaja k suhim podatkom Franketovo pripovedovanje o Kogovšku, ki otepa revščino in si pomaga s poučevanjem risanja, ker zaradi jetike ne more več delati. To poročanje o pomanjkanju sega v konec petdesetih let, a že slikarjeva tašča Marija Kalčič je umrla leta 1857 kot občinska reva.³⁸

In nazadnje še leto 1859. Komaj petindvajset let je tega, kar je mladi Jožef zapuščal cesarsko mesto. In kam mu segajo spomini? Med krakovske vrtove otroštva; v dni, ko je Ljubljana med kongresom Svete alianse za trenutek zaživela kot srce Evrope, pa precej potem spet dremavo obzdelala med Rožnikom in Golovcem? O tem arhivi seveda ne spregovore; vedo le še, da je slikar Jožef Kogovšek umrl za sušico 16. avgusta 1859 na Starem trgu 132 v Ljubljani³⁹ ter da je za njim ostalo komaj nekaj krp zemeljskega premoženja.

³³ »1848 20. März, Joseph, dem Joseph Kogovschek Portraitmaler, (vzrok smrti:) Zehrfieber«. No VII Sterberegister 1840 bis 10/4 1849, p. 126. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

³⁴ »1849 11. Juni, Spitalgasse 268, Antonia«. Geburts und Taufregister 1835—1860 (prepis), NŠKALj.

³⁵ Originalni dokumenti niso več ohranjeni, pač pa lahko po registrih uganemo, da je šlo res za plačevanje prispevkov za bolnišnico. V letu 1849 akt 7596, fasc. 549, v letu 1850 pa akt 432, fasc. 549, MALj.

³⁶ »1851 18. März, Altermarkt 19, Joseph Kogovschek Portaitmahler seine Tochter Anna wegen Croup; 1851 27. April, Kogovschek Joseph sein Kind Antonia«, Sterb-Register der Stadtpfarr St. Jacob in Laibach No VII, p. 27 in p. 28. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

³⁷ »Aufnams-Bogen 1857, Floriangasse 12: Kogouschek Josef, geb. 1809 kath; Akademischer Maler vereh., Laibach zuständig; Maria geb. 1826 Gattin; Maria geb. 1853 Tochter; Pauline geb. 1851, Nichte, Laibach zuständig« (nad tem prečrtano Cilli). Mesto 131, 31, oktobra 1857, MALj. Poleg tega je ohranjen še popisni list iz leta 1850 (MALj fasc. 14 [537]), ki pa nam o Kogovšku ne pove nič novega. Zvemo samo, da živi skupaj z ženo Marijo, rojeno 1826 (sic!).

³⁸ »1857 24. November, Kalzhizh Maria« (stara 72 let). Sterb-Register No VII, p. 78. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

³⁹ »1859 am 16. August, Altermarkt 132, Joseph Kogouschek Portrait Maler vereh., Lungentuberkulose«. Sterb-Register der Pfarr St. Jacob in Laibach angefangen den 13. April und fortgehend bis 7. November 1859, p. 93. Arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

žena Marija ga je preživela za trindvajset let in je umrla 1882. leta v Ljubljani.⁴⁰

Danes Kogovškovo življenje in tudi njegovo slikarsko delo na novo odkrivamo. Seveda se nam pri tem marsikaj izmika. Doslej poznamo le dvanajst Kogovškovih slik. Od teh jih je pet signiranih, druge pa lahko mojstru več ali manj prepričljivo pripišemo.

Pri treh portretih, od katerih sta dva v Narodni galeriji v Ljubljani, tretji, ki predstavlja mladega moža s črno ovratnico, pa v Narodnem muzeju v Ljubljani, smemo sklepati, da gre za skupino portretov ljubljanske družine, ki jih je leta 1907 Edvard Gaston grof Pettenegg podaril Deželnemu muzeju v Ljubljani, saj so bili vsi prvotno v Narodnem muzeju. Tudi leto nastanka 1840 in signature se ujemajo z izpričanim podatkom.⁴¹

Na portretu *Mož pred pokrajino z jezerom* (Narodna galerija) (sl. 159) je slikar posadil slokega moža srednjih let frontalno pred gledalca. Z obeh strani odmerja portretirancu osrednje mesto skupina dreves, ki je na levi visoko potegnjena in na desni stisnjena ter predstavlja prvi plan kuliserije v ozadju. Porasel grič, ki motno odseva v jezeru, je druga globinska stopnja krajine; zadnja bi moralo biti gričevje na obzorju, ki pa zaradi slikarjevega pomanjkljivega znanja samo višinsko, ne pa tudi globinsko stopnjuje le drugi prostorski pas. Tudi upodobljenec sam ni dosti prepričljivejši: slikar ni zmozel zajeti tretje dimenzije in je moža v kipeči gmoti visokega ovratnika bolj pritisnil na ploskev kot pa postavil v prostor.

Z zamolklo suknjo se upodobljenec napol staplja z mrakom goščave, v katero ga je slikar postavil, toda kljub temu daje izrazita, z bogve od kod prihajajočo razpršeno lučjo osvetljena glava poudarek vsej podobi. Portretiranec je suh in stvaren. Z lahno priprtimi očmi nas prenicljivo, ocenjujoče motri. Celu vdrtine pod visokimi ličnicami, ki jih odločno stisnjene ustnice še poudarjajo, in redke gube na čelu pričajo bolj o moževi zrelosti kot o bližajoči se starosti. Takim ljudem je samozavesten nastop navada in široki prstan z velikim rubinom nosi portretiranec v potrdilo svoje veljave in ne samo v okras.

Če je ta prva slika ujeta v trdo, skoraj mračno, moško razpoloženje, je njen pendant, ki kaže damo v rožnati, od svetle prazničnosti sljoci obleki, njeno lirično, žensko nasprotje.

Iz bohotnega zelenja na podobi *Dama v rožnatem kipi* cerkveni stolp (sl. 160). Ozračje je umirjeno in le rtič, ki moli v jezero, zadržuje pogled, da se ne izgubi v daljavi, kjer je soparica že razkrojila visoko goro

⁴⁰ »1882 13. April, Floriangasse 11, Maria Kogovschek, Portraitmaler Witwe«. No IX Sterb-Register der Pfarr St. Jacob, p. 102. Zupnijski arhiv župnije sv. Jakoba, Ljubljana.

⁴¹ Walter Smid, »Bericht des Landesmuseums Rudolfinum in Laibach für das Jahr 1908«, *Carniola*, 1909, p. 6: »Se. Exzellenz Herr Eduard Gaston Graf Pettenegg widmet drei Familienbilder einer unbekannter Laibacher Familie, die im Jänner 1840 von Jos. Kogovschek gemalt worden sind...« Iste slike omenja Josip Mantuani, »Seznam muzejskih slik«, *GMDŠ*, II/III, 1921/23, p. 21.

v privid. Skoraj pomislimo, da je slikar s prikupno naslikanim ozadjem želel speljati pogled od napak na figuri in si s krajino zagotoviti milejšo oceno.

Pri oblikovanju figure je imel namreč precej manj sreče.

Gospa sedi na verandi in se z levico, ki jo krasi zlata cvetlična zapestnica, naslanja na mizico, pregrnjeno z modrim žametom. Desno roko je spustila, tako da je ogrinjalo zdrsnilo in razkrilo ramena. Da bi se izognil težavnemu slikanju cele roke, je slikar na podobi en konec tenčične tkanine nenaravno zavihal, že toga, anatomske nenaravna nadlaket pa kaže, da ji sicer ne bi bil kos. Še bolj kaže njegovo zadrego levica. Namesto da bi jo izpeljal, kot je bila tedaj navada, v eleganten, pretanjen prstni lok, jo je nerodno lopatasto zaključil.

Tretji portret (Narodni muzej) je skoraj enak prvemu. Položaj *Mladeniča s črno ovratnico* (sl. 161) v krajini ter držo in obleko je slikar reševal enako kot na prvem portretu, le da je razkorak med portretirancem in kuliserijo tu očitnejši. Spet je portretist uporabil rekvizitno mizico, na katero se je mladenič naslonil z levico, ki je načičkana s kar tremi prstani. Po fiziognomiji sodeč — poglejmo le ozki nos — smemo imeti upodobljenca morda za mlajšega brata ali celo sina gospoda s prvega portreta. Vendar si je mladenič zavezal gizdalinsko črno ovratnico namesto staromodnejše bele, pa tudi v pogledu mu še žari mladostni ogenj kljubovalnosti, ki se je pri prvem upodobljencu že zdavnaj prevesila v premišljenost.

Morda smemo postaviti v isti čas tudi portret *Gospoda v površniku* (sl. 162) (Narodna galerija, Ljubljana). Žal so pri starejšem restavriranju sliko nerodno zavihali, tako da na robu med odkrhnjeno barvo komaj razberemo: »*Jos. Kogouschek 184.*«. Zadnja številka je ohranjena le na pol in moramo izbirati med letnicama 1840 in 1849, a verjetnejša je prva.

Na vseh doslej opisanih portretih napolnjuje krajinska kuliserija vse ozadje slike, nekako tako, kot se razteza na Langusovem portretu trgovca Hohna ljubljanska veduta čez vso sliko.

Pri podobi *Gospod v površniku* pa je ravnal drugače. Célo levo zgornjo polovico slike je zastavil s steno in omehčal enolično sivino zidu s sicer nespretno nagubanim, a optično učinkovitim rdečim zastorom. Velika ploskev modrega površnika predstavlja enovito jedro slike. Ta vtis celovitosti, ki ga tudi roke ne razblinijo, ker se v črnih rokavicah kar izgubljajo na temni podlagi, omiljajo nekoliko le veliki gumbi z zlatim robom in sivi, drobno karirani površnikov podšiv. Čez ramo — mimogrede ujamemo zlati odblesk uhančka v levem ušesu — se odpira pogled na zasnežene gore. Pod njimi se na griču sredi drevja gnete skupina hiš okoli visokega primorskega (?) zvonika. Vizualno odrine grič v pravo razdaljo drevored, ki se košati v ravnini. Pri do sedaj opisanih Kogovškovih slikah še nismo srečali podobne rešitve. Zastor je sliko poživil, hkrati pa je segel mojster še po realno verjetni krajevni predlogi.

Na nadaljnjih slikah je slikar krajino sploh opustil. Tak je portret *Gospod pred oblačnim nebom* (sl. 163), ki ga signatura datira v leto

1841. Pogled v daljavo je zamenjala mračna, mogočna kopa oblakov, naslikanih tako, kot da bi nanje gledali od zgoraj. V to sivino mešajočih se megla je slikar postavil moža, ki je z nesorazmernim, v temno suknjo odetim telesom in zaobljeno glavo podoben velikanski, grozljivi žuželki. Zaradi stroge frontalnosti, nemogočega prilepljenega palca in popolne ploskosti telesa je slika eno najslabših Kogovškovih del. Zato pa so oblaki prepričljivo resnični.

V štiridesetih letih je najbrž nastal tudi portret *Poštni uradnik* (sl. 164). Slika ni signirana, a na Kogovška kaže vrsta nadrobnosti, ki jim lahko najdemo sorodnosti na doslej opisanih slikah. Posebej so značilne z dvojno linijo predstavljene veke in ušesna školjka, roka pa je kot jajce jajcu podobna roki s portreta *Dame v rožnatem*. Za Kogovška govore tudi nepravilnosti v telesnih razmerjih. Ozadje je docela nevtrarno. Zagrinjalo v ozadju je potisnjeno čisto v gornji kot slike ter je naslikano malomarno — kakor bi bilo za nameček. Vendar tudi ta portret ni brez mika. Če ne drugega, nas pritegne nenarejenost, s katero se je upodobljenec oprl na mizico, in že kar bahava v nemarnost, s katero stiska med bogato s prstani okovanimi prsti tlečo cigaro. Od vsega na sliki je najskrbnejše, s presenetljivo otroško ljubeznijo do bleščeče drobnarije naslikano ravno okrasje. Sicer pa je sukal Kogovšek čopič še okorneje kot navadno. Obraz je popolnoma grafičen in redke črtaste sence so pregloboke ter neprepričljive in ga neprijetno sekajo.

Pri manjšem portretu *Dame s knjigo* (v lasti prof. Božidarja Jakca) čas nastanka teže določimo, ker tudi noša portretiranke ni tako dnevno modna, da bi dovolila sklepanje o natančnejši letnici. Vsekakor nas slika spomni na Langusov portret *Gospe Maličeve* (Narodna galerija, Ljubljana), dasi Kogovškova portretiranka ne kaže tako gospodovalnega in matronskega značaja. Slikar je zaradi majhnega formata poudaril predvsem gospejin obraz. Bogato čipkasto pokrivalo, ki pokriva glavo z bujno, nakodrano frizuro, preti, da se bo še bolj razbohotilo, če mu popusti pentlja pod vratom. Vse drugo, razen pokrivala in obraza, je na sličici drugotnega pomena. Oblačilo je slikano neambiciozno in barvno ozadje je komaj kaj več kot podslikava. Tudi knjiga, ki jo drži gospa v desnici, se nam zdi le kot obrobni dodatek. In vendar spet prav okorno obdelana roka ob drugih slikarskih trdotah kaže, da imamo pred seboj Kogovškovo delo, nastalo po vsej verjetnosti sredi štiridesetih let 19. stoletja.

Na vseh do sedaj opisanih podobah se slikar ni otreseel skrajne slikarske preprostosti: obrazi so ploski, telesa kot izrezana iz lepenke in kulise ozadja so le zapovrstnost ravnin. Mojster bolj riše kot slika; s skromnim senčenjem s sivo in svetlorjavo barvo — višanja namreč skoraj ne uporablja — ne zna ustvariti iluzije telesnosti. Vsaj majhen napredek je viden na *Deški podobi* (sl. 170) iz Narodne galerije v Ljubljani. Z nekoliko predrznosti lahko sliko datiramo v sredo štiridesetih let. Za tako uvrstitev govori poskus oblikovanja volumna glave in še vedno nespretno in plosko oblikovanje telesa. Tudi črnina suknjica še zdaleč ni bravurna.

Vendar je slikar napravil korak naprej. Trda risba se je zmehčala in prvič je glava postala prostorsko telo. Oblika ust, značilni ustni kotički, oči in nerodna drža dokazujejo, da je fantiča res naslikal Kogovšek ter tako dal obolos nagnjenju 19. stoletja k otroški prostodušnosti in prikupnosti.

Podoba je iskreno zgovorna, kot bi stopili ljubka fantičeva nerodnost in prisrčna slikarjeva naivnost v korak. Fantiča zaznamujejo velike, tople oči, neubogljivi, pa vendar skrbno počesani lasje, lutkasta drža rok. Oba sta enako otrdela: slikar, ker se je polotil težavne naloge, in dečko, ker ga stiska modropisani praznji telovnik.

Ozadje za dečkom je rešeno v nevtralnem sivkastozelenem tonu, s punktacijo pa ga je slikar še svetlobno poživil. Morda smemo to nevtralnost na zadnjih dveh slikah razložiti z nezahtevnostjo naročila in manjšim formatom slike. Pri portretu *Jožefine Jalen, vdove Bezlaj* (sl. 165), in pri njenem pendantu, portretu *Vincenca pl. Renzenberga* (sl. 166) (nahajalščici obeh slik sta, žal, neznani), pa se je sprevrglo nevtravno ozadje že v shemo.

Očiten napredek nam otežuje, da bi sliki z gotovostjo pripisali Kogovšku. Vendar je razumljivo, da so utegnile novosti, ki jih je slikar nakazal pri podobi fantiča, pripeljati do podob, kakršna sta portreta *Jalnove* in *Renzenberga*. Spet nam prepričanje v Kogovškovo avtorstvo krepijo tipična usta, izpeljava nosnega korena v nadočesni obok, ki je pri vseh dosedanjih portretih praktično enaka, in Renzenbergovo uho, na las podobno ušesu *Moža pred pokrajino z jezerom* in *Mladenica s črno ovratnico*. Tudi čipke in okraski so pri obeh damskih portretih slikani enako nerodno pastozno. Gotovo sta zadnji sliki mlajši od vseh doslej opisanih: pričesko, kakršno ima gospa *Jalnova*, srečamo na primer pri *Stroju* v petdesetih letih; in na popolnoma enak način je »počesal« *Tominc ženo z nakitom* v poznih štiridesetih letih. Pri Nemcu Weissmannu najdemo identično pričesko leta 1844. Zato smemo portreta datirati v pozna štirideseta leta in, če upoštevamo starost portretiranke in morebitno zamudništvo v modnih posebnostih, verjetno celo v prvo polovico petdesetih let.

V Kogovškovem delu, ki smo ga pregledali, srečamo pri portretu gospe *Jalnove* (sl. 165) prvič tričetrtinski profil. Kaže, da se je slikar naučil dovolj, da je lahko opustil preprostejšo frontalno postavitev, ki se je je prej krčevito oklepal. Zato pa je moral rešiti tudi oblikovna in svetlobna vprašanja, ki jih je taka nova postavitev terjala. Razpršeno luč, kakršno je uporabljal na starejših delih, je namreč nadomestil s svetlobo, ki prihaja od zgoraj z desne; tako so nastale za Kogovška nenavadno globoke sence na vratu in pod brado, ki skupaj z lahnim višanjem ustvarjajo videz mehke, polne zaobljenosti. Kot da bi bil vesel novega razkritja, je slikar celo pretiraval: vrat in glava sta preveč geometrično zaokrožena, da bi mogli verjeti v popolno zvestobo modelu.

Roko je slikar pogosto poskušal skriti, kadar pa tega ni storil, se mu je rada ponesrečila. Za zgled pogledjmo le *Damo v rožnatem*. Pri portretu gospe *Jalnove* pa je prvič naslikal roko anatomsko pravilno in

jo, kar je še pomembnejše, organsko vključil v celoto. Portretiranka drži namreč v roki pahljačo. Prvič se je slikar tudi dovolj približal resničnosti, da za platnom čutimo utrip pravega, živega človeka. Upodobljenka ni več lutka, marveč oseba z lastnim življenjem. Le pri draperiji mu je spet spodletelo.

Podoba *Vincenca pl. Renzenberga* (sl. 166) še bolj kaže slikarjeva nova iskanja. Močno osvetljeno, gladko čelo je zdaj svetlobno jedro podobe. Pramen luči se ujame v belino srajce, odbliśnie na prstanu in izzveni v temi ozadja in obleke. Že pri Jalnovi je bila modelacija voluminozna, pri Renzenbergu pa senca na licu popolnoma zanika nekdanjo ploskovitost. Vendar se v nečem Kogovšek ni spremenil: obrisi glave in ostri rob ust kažejo pri obeh portretih isti grafizem, kakršnega smo spoznali na prvi in vseh naslednjih podobah. Renzenbergovo roko — pri njenem oblikovanju srečamo prvič optično posrečeno skrajšavo — je Kogovšek sicer mehko zaoblil, hkrati pa je izpričal svoje avtorstvo s prekratnim palcem in z značilnim nohtom.

Tudi karakterno občutje je slikar še kar spretno ujel. Renzenberg se je naglo zasukal, sunkoviti gib pa mu je zanesel roko, ki ni več statično mrtva, marveč jo je upodobljenec odločno zarinil za rob suknjiča in uprl pogled naravnost v gledalca, prepričan, da se bo vedno znašel in ujel trdna tla pod nogami.

Še dva Kogovškova portreta sta se nam ohranila: portret *Dvornega svetnika Derbiča* (sl. 167) je slikarsko tako skromen, da atribucija na podlagi oblikovne razčlenitve odpove. Da je Kogovškovo delo, lahko sodimo le, ker je pendant podobi *Gospa z medaljonom* (sl. 168). Ta je nesporno, dasi prav tako nesignirano Kogovškovo delo.

Glava gospe se nam zdi kot doprsni kip, ki zaradi močne osvetljenosti naravnost blje iz slike. Linijo vratnega izreza ponovi ogrlica, poleg prstana in uhanov, ki se skladajo z medaljonom, edini nakit, ki ga gospa nosi. Zato deluje skoraj asketsko strogo. Iz polmraka se poleg obraza izviha le svetla partija rok. Te je hotel mojster najbrž upodobiti prekrizane v naročju. Tega vtisa nam ni pričaral, zato pa se je na račun »zlomljenega« mezinca izognil lopatasti roki, kakršno smo pogosto srečevali doslej. Roka in tudi gube na oblačilu so naslikani medlo, a bolje kot na portretu *Dame v rožnatem*. Verjetno je prej kot začetniško neznanje botrovala šibki kvaliteti obeh slik utrujenost, ki bi utegnila biti povezana s slikarjevo boleznijo, saj sta obe verjetno nastali v drugi polovici petdesetih let prejšnjega stoletja.

Dokončno besedo o Kogovškovem slikarstvu težko izrečemo, ker poznamo za zdaj le manjši del njegovega gotovo bogatejšega življenjskega opusa. Povrh tega je kar sedem portretov iz le treh zagrabkov in jih je le slaba polovica datiranih in podpisanih. Njegovo umetniško in delovno obzorje ni seglo prav daleč in ga lahko ocenjujemo le z ozko domačimi merili. Ozreti bi se smeli kvečjemu še na slikarske nazore, ki se jih je utegnil navzeti med študijem na Dunaju.

Takrat sta delovala na dunajski Akademiji upodablajočih umetnosti kot profesorja za figuralno slikarstvo (*Historienmalerei*) Johann Ender (1793—1854) in Ferdinand Georg Waldmüller (1793—1865). A naj-

brž je na Kogovškovo poznejše slikarsko delo najbolj vplival Leopold Kupelwieser (1796—1862), ki je bil v letih 1831 do 1835, ko je postal profesor, korektor na oddelku za slikanje figuralne kompozicije. Kogovšek ga je namreč imel v veliki časti in ga je tudi še ob koncu življenja rad omenjal.⁴² V cerkvenih slikah, ki jih je skoraj izključno slikal v drugi polovici življenja, odmevajo pri Kupelwieserju poleg dunajskega klasicizma Kraftovega kroga in rimskega nazarenstva, ki ga je spoznal na potovanju po Italiji, najbolj dela Fra Angelica. Kot portretist pa je zgodaj zaslovel z ljubkimi, realističnimi podobami iz Schubertovega kroga, za katere je razen dobre karakterizacije posebej zgovorna jasna, ostra risba. Tej se je verjetno, pač po svojih močeh, želel približati s svojimi portreti tudi Jožef Kogovšek.

Razločni, dasi spočetka plosko oblikovani obrazi so sploh najboljša stran Kogovških portretov. Na trenutke se zazdi zaradi ostre svetlobe celo prereзки in preveč risarski. Tedanja estetika je pripisovala ravno obrazu in rokam kot najzgovornejšima sestavinama portreta posebno veljavo,⁴³ na Akademiji pa je bilo pri slikanju študijskih portretov kar izrecno predpisano, da morajo biti naslikane tudi roke. A prav roke so poleg draperije največja hiba Kogovških portretov. Tega se je slikar tudi sam zavedal, zato se jim je rad izogibal in jih je skrival v zavih suknje ali pod tkanino. Navadno so ostale šapasto nerodne in se niso smiselno vključile v celoto.

O igrivi Kupelwieserjevi salonski eleganci ni v Kogovških znanih slikah ne duha ne sluha. Kogovšek se sicer skuša ravnati po sodobni maniri, toda njegove impostacije so toge in neživljenjske. Pomanjkanje dinamičnosti lahko razložimo res le s slikarjevo nespretnostjo, saj je bilo slikanje upodobljenec med atributi življenjskega okolja in sredi komaj pretrgane dejavnosti tako modno, da se je obregnil obenj celo poročevalec z münchenske umetnostne razstave leta 1829, češ da je pretirano.⁴³ Razen morda na portretih gospe *Jainove* in *Vincenca pl. Renzenberga* se na Kogovških slikah utrip življenja ni prebudil, zato so njegove podobe manj pogled v portretirančevo življenje kot predočitev nemih, mrtvih postav. Skoraj redno na rekvizitno mizico »odložene« roke ta vtis še podkrepljujejo.

Na avstrijskih tleh romantika ni pognala pravih korenin. Tako je od baroka sem bidermajerska umetnost prvo novo občutje, ki je v Avstriji polneje zazvenelo. Nad njenimi drobnjakarsko realističnimi in pogosto žanrskimi podobami se je navduševalo meščanstvo, ki se je pred prisilo birokratskega absolutizma zatekalo v ozki, a varni družinski krog, hkrati pa našlo v porestavracijskem času obilo priložnosti tudi za zaslužek. Razcvet novodenarniškega meščanstva je priklical velik razmah portretnega slikarstva. Pojem bidermajer je vezan manj na obliko kot na vsebino. Tudi v Kogovškovem delu se kaže bolj v

⁴² Friedrich Theodor Vischer: *Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen* (1854), München 1923, p. 288.

⁴³ Betrachtungen über die Kunstausstellung in München im Oktober 1829 Kunst-Blatt, 1829, p. 372. Cit. po: *Der frühe Realismus*, Nürnberg, 1967, p. 458.

tematiki, v portretu, kot pa v reševanju čisto slikarskih vprašanj. Ta so slejkoprej najbolj navezana na zapoznani neoklasicizem in medlo romantiko. Edinole slike *pl. Renzenberga* in *Jalnove* govorita v prid misli, da je Kogovšek vendarle začel počasi iskati svojemu znanju in zmogljivosti primerno likovno govorico in da se je usmeril v kolesnice enostavnega, zgrafiziranega portretnega realizma.

Od smrti Lovra Janša (Janscha) leta 1812 pa do 1845. leta je bil na dunajski Akademiji profesor za risanje krajin (*Landschaftszeichnung*) Josef Mössmer (1780—1845), ki je gotovo poučeval tudi Jožefa Kogovška. Mössmer je slikal staromodne, idealne krajine, ki so imele veliko skupnega s poznobaročnimi vedutami, s kakršnimi je v začetku stoletja zaslovel njegov učitelj Martin von Molitor (1759—1812). Tudi drugi tedanji akademski učitelj krajinarstva (*Landschaftsmalerei*), Joseph Flscher (1769—1822), je bil zagovornik takega zapoznelega vedutizma. Gotovo je bilo zastarelim idealom akademskih učiteljev primerno tudi poučevanje krajinarstva in je zato še bolj razumljivo, da v pogledih, kakršne poznamo z ozadij Kogovškovih slik, še ne zasledimo znamenj novega vrednotenja krajine in bidermajerske ljubkosti, ki sta jih vpeljala v avstrijsko krajinarstvo Joseph Rebell (1787—1828) in posebej Franz Steinfeld (1787—1868). V mračnem nebu, ki se razpenja nad obzorji nekaterih Kogovškovih portretov, najdemo le reminiscence romantične zagledanosti v nenavadno in slikovito in odmeve idealnih pogledov osemnajstega stoletja. Seveda je zaradi akademizma in skromne slikarske moči na Kogovškovih slikah celo krajinske resničnosti le prav malo; na ozadijih njegovih portretov nadomeščajo naravo le krajinski simboli in pokrajine odrevenevajo v kulise.

Ta dekorativna »daljava« z ozadij Kogovškovih slik komaj še pozna spomin na brezkončni prostor holandskega slikarstva, od katerega se je toliko naučil ravno Steinfeld. Na Kogovškovih slikah je v polni moči le pravilo, ki je preostanek slikanja krajin in »prospektov« osemnajstega stoletja: slikar kaže pokrajino na platnu šele od srednjega plana naprej in ohranja hkrati tudi značilno polptičjo perspektivo. Dasi so slikarji tega časa že precej slikali v naravi, so sodobni portreti navadno kompromisi med upodobljencem in več ali manj posrečenim ozadjem. Edina slika, ki pri Kogovšku razkriva nekoliko drugačno pojmovanje krajine in zastavlja korak proti realističnejši veduti, je portret *Gospod v površniku* (sl. 162). Slutiti daje predlogo, skicirano po naravi, in nam vzbuja vprašanja, kakšne so neki bile krajine, za katere vemo, da jih je naš slikar slikal, a jih še ne poznamo. Slika *Gozdnate pokrajine*, ki je bila v Strahlovi zbirki v Stari Loki in ki naj bi jo bil naslikal Kogovšek, je namreč izgubljena.⁴⁴ Mesesnel pravi zanj, da je bil slikar po tej strani »malo samostojen učenec nizozemske tradicije.«⁴⁵

⁴⁴ Janko Polec: »Katalog Strahlove galerije slik«, ZUZ, X, 1930, p. 152, navaja, da je slika podpisana »Kogolšek«. Z »l« se Kogovšek ni podpisal nikoli, France Stele pa ima v svojih zapiskih signaturo že pod vprašajem: France Stele, »Stara Loka — Strahlova zbirka«, Zapiski, LI, 1929, rkp Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta pri SAZU.

Na Dunaju se je Kogovšek seznanil s figuralnim slikarstvom in najbrž precej kopiral, med drugimi tudi dela starih mojstrov. Njegova izjava, »da je zaradi svojega poklica zdaj tu, zdaj tam«, namiguje, da se je utegnil lotiti kdaj tudi cerkvenih slik. Cerkev je bila tedaj še vedno eden najboljših naročnikov in malo verjetno je, da bi bil popotoval slikar po domovini le zaradi portretiranja ali slikanja krajin. A dokler ne bomo odkrili kakšne Kogovškove signirane cerkvene slike, bo ostalo to poglavje njegovega dela v temi.

In kaj bi mogel videti Jožef Kogovšek, ko je začel risati, v Ljubljani? Herrlein in učenci so slikali še po starem zapoznelem baročnem okusu, kar je bilo zlasti preprostim ljudem tudi najbolj všeč. Vincenc Dorfmeister, ki bi bil na šoli lahko celo Kogovškov učitelj risanja, pa je delal še v tradicionalnem, neoklasicističnem duhu.

Že v dvajsetih letih devetnajstega stoletja se je podoba spremenila. V Gorici in Trstu ter tudi v Ljubljani se je z bleščečimi portreti uveljavil Jožef Tominc, v Ljubljani so nastopili v drugi četrtini stoletja Mihael Stroj in manj pomembni Pavel Künl, priseljeni Kurz von Goldenstein, zlasti pa Matevž Langus. Prav pod konec Kogovškovega življenja sta začela z umetniškim delovanjem tudi Janez Wolf in krajinar Anton Karinger.

Čudno je, da je med študijem na Dunaju dobival Kogovšek ves čas izvrstne ocene, kot samostojen slikar pa je odpovedal. Kje je vzrok, da se ni povzpel na primer do Strojve spretnosti? Saj je bil od Stroja le nekaj let mlajši in je hodil pri slikarskem pouku skoraj po njegovih stopinjah: Glavna vzorna šola, dunajska Akademija, portretiranje. Nekaj je k velikemu razkoraku med njima pripomogel morda ugoden gmotni položaj, ki je Stroju omogočal potovanja, kakršnih si Kogovšek ni mogel privoščiti. Slikarski kruh je bil težak; Langus si je sicer znal pridobiti lepo premoženje, toda tekmecev je bilo v Ljubljani obilo. Kogovšek se je moral kosati z njim pa še s Strojem, z Goldensteinom in s priložnostnimi gosti, kakršen je bil Cetinović. Lahko si mislimo, da se je ob njih težko uveljavil, še posebej, ker je bil šibkega zdravja. Ne gre pa zametavati verjetnosti, da se boljša Kogovškova dela za zdaj še skrivajo.

Od vseh slikarskih sodobnikov je bil Kogovšku najbližji ravno Matevž Langus. Nekatere podobnosti so tolikšne, da so, poleg morebitnega danes neznanega drugega vira, narekovale Stesku sklep, da se je Kogovšek pri Langusu tudi učil.⁵ To bi bilo mogoče v letih 1826 do 1829, torej med Langusovo vrnitvijo iz Italije in Kogovškovim odhodom na Dunaj, pa morda v letu 1832, ki ga je naš slikar po očetovi smrti prebival v Ljubljani. Če je tudi takrat delal pri Langusu, je šlo pri tem bolj za pomoč kot za uk, da pa bi se učil pri Langusu tudi še po vrnitvi z Dunaja, je malo verjetno. Med obema slikarjema je razloček v pomenskem poudarku krajine. Langus je večkrat porabil za ozadja elemente konkretne vedute, Kogovšek pa se je izživel v slikanju zdaj divje romantične krajine, zdaj spet mehko zasanjane daljave, vedno pa je ostalo ozadje fantazijska in ne resnična veduta. Tudi v slikarski tehniki se slikarja razločujeta. Slikarsko spretnější Langus je slikal

ozadje s svetlimi, zabrisanimi barvami ter tako zagotovil upodobljenčevi podobi osrednjo vlogo. Kogovšek pa je naslikal ozadja trdo in s temnimi barvami ter postavil prvo ravnino kulise tik za upodobljenčev hrbet. Medtem ko je Langusovo obzorje nizko in odmaknjeno v daljavo je dvignil Kogovšek horizont prav v višino portretirančeve glave in s tem, morda nehote, dodelil ozadju večji pomen. Sicer pa so njune skupne značilnosti, kot na primer postavitev portretiranca pred pokrajinsko ozadje, vsaj toliko manira in značilnost časa kot nasledek osebne vpliva. To smemo reči tudi za podobne prijeme pri slikanju obraza, ki so plod tipiziranja in podobnih poenostavitev. Isto velja za nerodno naslikane draperije.

Kogovšek je slikar, ki je skoraj obrtniško portretiral in v slovenski umetnosti ne zavzema vidnega mesta kot Tominc, Stroj ali Langus. A če bi poznali več njegovih podob, bi gotovo spoznali, da je svoj delež le prispeval in z njim po svoje dopolnil umetnostno podobo tega časa. Njegova umetniška moč je bila skromna, kljub temu pa zasluži pozornost — če že ne kot stilno velik umetnik, pa vsaj kot slovenski slikar, ki mu ni življenje prizaneslo z ničimer — razen s priznanjem.

KATALOG

1 *Mož pred pokrajino z jezerom* (sl.159)

o. pl., 68,3 x 55,2 cm

sign. l. sp.: Pinx. Jos. Kogouschek Jänner 1840

januar 1840

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. 167

Rest.:

Štefan Hauko 1972

To in naslednji sliki je verjetno podaril leta 1908 Edvard Gaston grof Pettenegg Deželnemu muzeju v Ljubljani, od koder je 1945 prišla v Narodno galerijo v Ljubljani.

Lit.:

Josip Mantuani, »Seznam muzejskih zbirke«, *GMDS*, II/III, 1921/23, p. 21; *Razstava portretnega slikarstva na Slovenskem od XVI. stol. do danes*, 1. izd., Ljubljana 1925, p. 30, [rk]; Rajko Ložar, »Kulturni problemi Slovenske umetnosti«, *DS*, XL, 1931, p. 425; Walter Šmid, »Bericht des Landesmuseums Rudolfinum in Laibach für das Jahr 1908«, *Carniola*, 1909, p. 6; Viktor Steska: *Slovenska umetnost*, I, *Slikarstvo*, Prevalje 1927, p. 228.

Razst.:

Razstava portretnega slikarstva na Slovenskem od XVI. stoletja do danes, Ljubljana 1925.

2 *Dame v rožnatem* (sl. 160)

o. pl., 69 x 55,2 cm

sign. l. sp.: Pinx. Jos. Kogouschek 1840

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. 166

Rest.:

Štefan Hauko 1972

Lit.:

Josip Mantuani, op. cit. p. 21; Walter Šmid, op. cit. p. 6; Viktor Steska, op. cit. p. 228.

3 *Mladenič s črno ovratnico* (sl. 161)

o. pl., 68,4 x 55,3 cm

sign. d. dp.: Pix. Jos. Kogouschek Jänner 1840

Narodni muzej, Ljubljana, inv. št. 14478

Lit.:

Josip Mantuani, op. cit. p. 21; Walter Šmid, op. cit. p. 6; Viktor Steska, op. cit. p. 228.

4 *Gospod v površniku* (sl. 162)

o. pl., 57 x 56,1 cm

sign. d. sp.: Jos. Kogouschek 184.

1840

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. 1774

5 *Mož pred oblačnim nebom* (sl. 163)

o. pl., 82,5 x 64,3 cm

sign. d. str.: Pinx. Jos. Kogouschek 1841

1841

Narodna galerija Ljubljana, inv. št. 1002

6 *Poštni uradnik* (sl. 164)

o. pl., 74,1 x 55 cm

sign. ni

(1840—1850)

inv. št. 1000

Narodna galerija Ljubljana

7 *Damski portret s knjigo* (sl. 170)

o. pl., 26,5 x 21 cm

sign. ni

(1840—1850)

Last: prof. Božidar Jakac, Ljubljana

8 *Deška podoba* (sl. 165)

o. pl., 40 x 32 cm

sign. ni

ok. 1845

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. 803

Rest.:

Štefan Hauko 1972

Mogoče je slika ena izmed podob iz zapuščine dr. Ovijača, ki jih omenja Steska, saj je na podokviru zapisano: »Društvo za krščansko umetnost.«

9 *Portret Jožefine Jalen, vdove Bezlaj* (sl. 166)

o. pl., 54,2 x 40,4 cm

sign. ni

ok. 1850

Nahajališče ni znano.

10 *Vincenc pl. Renzenberg (1811—1875)* (sl. 167)

o. pl., 54,4 x 41 cm

sign. ni

ok. 1850

Nahajališče ni znano.

11 *Dvorni svetnik Derbič* (sl. 168)

o. pl., 79 x 57 cm

sign. ni

(po 1850)

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. 1004

12 *Dama z medaljonom* (sl. 169)

o. pl., 78,5 x 56,5 cm

sign. ni

(po 1858)

Narodna galerija, Ljubljana, inv. št. 1003

Sliki sta prišli v Narodno galerijo iz Narodnega muzeja, edina sled njunega morebitnega prvotnega nahajališča pa sta napisa na podokviru: »Auersperg« in »Nakup Schiviz v. Schivizhoffen«. Še naprej ostaja neznanka tudi slika: *Dame s čipkami in belimi rokavicami. Portret ljubljanske meščanke iz leta 1850*, ki jo navaja Steska ter dodaja: »detajli podrobno izdelani zelo zgledna a sence manj«, Viktor Steska, *Zapiski*, rk, p. ni, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta pri SAZU.

13 *Gozdnata pokrajina*

o. pl., 45 x 60 cm

sign.: Kogolšek

Letnica nastanka ni znana.

Nahajališče ni znano.

Kogovškovo avtorstvo je dvomljivo, v Narodni galeriji v Ljubljani, kjer naj bi slika bila po Polcu, pa te podobe ni moč najti.

Lit.:

Janko Polec, »Katalog Strahlove galerije slik«, ZUZ, X, 1930, p. 152; France Mesesnel, »Slovensko krajinarstvo v 19. stoletju«, GMDŠ, XX, 1939, p. 534; France Stele, »Stara Loka — Strahlova zbirka«, Zapiski, LI, 1929, rkp, p. ni.

SUMMARY

Up to the present only very scanty information about Jožef Kogovšek has been available. He is hardly mentioned in the literature and it is hoped that the material collected here will make a contribution to the sum of our knowledge.

Kogovšek was born on 9 March 1809 as the son of the mason's foreman Jernej Kogovšek and his wife Elizabeta, née Klemenc. After three years of elementary schooling at Trnovo he attended the upper classes of the Model Elementary school in Ljubljana in the years 1820—1824. On 5 May 1829 he enrolled at the Vienna Academy of Fine Arts, where his reports were excellent; in 1832, on his parents' death, he broke off his studies, but continued them in 1833 with Leopold Kupelwieser. Later he lived mainly in Ljubljana. On 5 March 1848 he married Marija Kalčič. They first had three children, Ana, Jožef and Antonia, all of whom died, and then another child, Marija. Tuberculosis sapped his strength, he stopped working and died in extreme poverty on 16 August 1859 in Ljubljana.

The first three of his twelve known portraits were painted in 1840. They already exhibit the characteristic features of Kogovšek's work, the awkward placing of the subject, the clumsy draperies and hands, which made a signature almost superfluous. The faces, although flat, are better painted, especially characteristic are: the bridge of the nose, the broad upper eyelids and the corners of the mouth. In the landscape backgrounds there are faint echoes of romanticism and particularly of the views drawn in the eighteenth century. Only in the picture »A Gentleman in an Overcoat« did Kogovšek come close to a more realistic landscape. In the pictures painted in the forties his style developed towards a more simplified, graphical realism and reached its peak in the broader, more vivid portraits of Jožefina Jalen and Vincenc von Renzenberg. In the later portraits »Hofrat Derbič« and »Lady with a Locket« the quality again fell, probably due to the painter's illness. Although no examples are known at present, it is fairly certain that Kogovšek also painted landscapes and church pictures. Many of the sources even describe him as a »landscape painter«.

159 *Jožef Kogovšek: Mož pred pokrajino z jezerom, 1840. Narodna galerija, Ljubljana*

160 *Jožef Kogovšek:*
Dama v rožnatem, 1840.
Narodna galerija, Ljubljana

161 *Jožef Kogovšek:*
Mladič s črno ovratnico, 1840.
Narodni muzej, Ljubljana

162 *Jožef Kogovšek:*
Gospod v površniku, 1840.
Narodna galerija, Ljubljana

163 *Jožef Kogovšek:*
Mož pred oblačnim nebom, 1841.
Narodna galerija, Ljubljana

164 *Jožef Kogovšek*: Poštni uradnik, 1840—1850. Narodna galerija, Ljubljana

165 *Jožef Kogovšek:*
Deška podoba, ok. 1845.
Narodna galerija, Ljubljana

166 *Jožef Kogovšek:*
Portret Jožefine Jalen, roj. Bezlaj,
ok. 1850, nahajališče neznano

167 *Jožef Kogovšek:*
Vincenc pl. Renzenberg 1811—1875,
ok. 1850, nahajališče neznano

168 *Jožef Kogovšek:*
Dvorni svetnik Derbič, po 1850.
Narodna galerija, Ljubljana

169 Jožef Kogovšek: Gospa z medaljonom, po 1850. Narodna galerija, Ljubljana

170 *Jožef Kogovšek: Damski portret s knjigo, 1840—1850.*
Last: Božidar Jakac, Ljubljana